

АНОТАЦІЯ

Чорненький О.О. «Політико-інституціональні трансформації в умовах становлення інформаційного суспільства: український контекст». – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 Політологія (Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки). Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України, Харків, 2026.

Актуальність дисертаційного дослідження обумовлена тим, що становлення інформаційного суспільства є одним із визначальних процесів сучасного розвитку, який істотно впливає на характер функціонування політичної системи, зміст державного управління, механізми суспільної комунікації та форми взаємодії між владою і громадянами. Поширення цифрових технологій, зростання ролі інформації, розвиток електронних послуг, мережевих комунікацій і нових каналів для політичної участі, спричиняють не лише технічні або організаційні зміни, а і глибокі трансформації, які охоплюють структуру держави та методи реалізації політики.

Для України ця проблематика має особливу наукову і практичну актуальність. Процес становлення інформаційного суспільства в Україні відбувається в умовах тривалої політичної модернізації, реформування системи державного управління, цифровізації державних послуг, розвитку електронного урядування та поступової трансформації інституційної архітектури держави. Водночас зазначені процеси відбуваються під впливом комплексу внутрішніх суперечностей, що посилює потребу в глибокому аналізі того, яким чином інформаційні зміни впливають на трансформацію держави.

На основі аналізу класичної теоретичної літератури, у роботі було з'ясовано основні ознаки інформаційного суспільства, до яких належать перетворення інформації та знання на провідну продуктивну силу, домінування інтелектуальної праці, формування мережевої структури відносин, зростання рівня інформаційної інтенсивності, а також широкої інтеграції комп'ютерних

та інформаційних систем в життя суспільства.

Становлення інформаційного суспільства являє собою системну трансформацію соціуму, за якої інформаційні процеси набувають головного значення та визначають характер розвитку в цілому. У такому типі суспільства інформація та знання перетворюються на головний ресурс розвитку, а мережеві форми організації стають центральною основою соціальної взаємодії.

Автором зазначається амбівалентний характер впливу ІКТ на сучасну людину і суспільство. ІКТ значною мірою розширюють комунікаційні можливості людини, дають доступ до отримання знань та поширення інформації, створюють нові перспективи для політичної участі та розширення демократичних практик. Однак у той же час, вони створюють нові ризики та неоднозначності, пов'язані з цифровим розривом, можливістю використання технологій зацікавленими сторонами для контролю, маніпуляції та конструювання поведінки на основі зібраних за допомогою ІКТ даних.

Огляд результатів емпіричних досліджень інших науковців засвідчив, що вплив ІКТ на політичну участь є неоднозначним. Цифрові технології, зокрема соціальні онлайн платформи, можуть розширювати види політичної активності, однак не гарантують зростання її рівня. Вирішальне значення мають ширший політичний і соціальний контекст, а також характер інформаційного середовища.

Одним із ключових аспектів становлення інформаційного суспільства є розвиток електронного урядування. Воно відкриває можливості для оптимізації управлінських процесів, підвищення доступності публічних послуг, розширення доступу громадян до інформації та формування нових моделей комунікації з державою. Однак від здатності держави враховувати організаційні, правові, інституційні, соціальні та технологічні виклики залежить його ефективність.

У компаративному блоці дослідження аналізуються моделі становлення інформаційного суспільства в Естонії, Південній Кореї та Швеції.

В кожній з цих країн процес цифрової модернізації визначався

специфікою політичного, соціального, економічного та історичного контексту. У Швеції формування інформаційного суспільства розпочалося значно раніше ніж в інших країнах, ще у 1970-х роках в умовах демократії, ранньої комп'ютеризації та модернізації адміністративної системи. У Південній Кореї активне просування в цьому напрямі почалося з другої половини 1980-х років, на фоні переходу від авторитаризму до демократії та масштабної технічної модернізації. В Естонії модель інформаційного суспільства почала формуватися з початку 1990-х років у контексті відновлення незалежності, пострадянської трансформації та побудови нової демократичної держави.

Це дозволило зробити висновок, що інформаційне суспільство не виникає за єдиною схемою, а формується через поєднання наявних ресурсів та національних пріоритетів.

Автором виявлено низку спільних характерних рис розвитку усіх трьох моделей, а саме створення державних органів, відповідальних за формування політики інформаційного суспільства, розробка або вдосконалення нормативно-правової бази, розбудова ІКТ-інфраструктури, вирішення питань освіти та формування цифрових навичок у населення, а також розвиток моделей електронного урядування.

В усіх трьох країнах сучасні технології змінили не тільки шляхи комунікації держави з громадянином, але й трансформували комунікативні практики всередині соціуму. ІКТ надали можливості для вільного поширення політичної інформації, що в свою чергу використовується як політичними акторами, так і суспільством.

Окремо було проаналізовано рівень розвитку послуг на державних порталах різних країн із застосуванням методу веб-скрейпінгу та автоматизованого аналізу тексту. Це дало змогу виокремити країни-лідери, визначити їхні пріоритети у наданні електронних послуг.

У третьому розділі, зосереджуючи увагу перш за все на еволюції нормативно-правової сфери з моменту здобуття Україною незалежності, було проаналізовано процес розвитку інформаційного суспільства в Україні.

Проведено огляд основних законодавчих актів, концепцій та стратегій, спрямованих на формування інформаційної політики для цифрової трансформації суспільства.

До початку 2000-х років українська державна політика була зосереджена перш за все на окремих питаннях інформатизації, а не на розгляді інформаційного суспільства, як цілісної концепції і стратегічного напрямку суспільних перетворень. Навіть після підписання меморандуму з ЄС щодо закріплення напрямку розвитку інформаційного суспільства, як стратегічного пріоритету держави, нормативно-правові та інституційні зміни в Україні, у порівнянні з іншими країнами, тривалий час відбувалися із значним запізненням і мали доволі безсистемний характер.

На цій основі автором було виокремлено два головних етапи розвитку інформаційного суспільства в Україні.

Перший етап, з 2000-го по 2013-й рік, визначено як етап повільного становлення, для якого були характерні фрагментарність державної політики, недостатня узгодженість діяльності державних органів, відсутність нормативно-правової бази яка відповідала вимогам сучасності, обмеженість інфраструктури та слабкий розвиток механізмів двосторонньої цифрової комунікації держави з громадянами.

Другий етап, який почався у 2013-му році і триває донині, було визначено як етап стрімкого розвитку інформаційного суспільства, для якого характерним є більш узгоджена діяльність державних органів, розвиток електронного урядування та елементів електронної демократії, а також активного впровадження цифрових трансформацій.

Серед найвагоміших позитивних зрушень останніх років в Україні слід зазначити значний прогрес у розвитку електронного урядування та цифрової комунікації між державою і громадянином. Важливим етапом стало створення порталу і мобільного застосунку «Дія», які виконують функцію «єдиного вікна» для отримання державних послуг і взаємодії громадян із державою.

Створення Міністерства цифрової трансформації, як головного

координатора цифровізації, стало важливим кроком до більш цілісної державної цифрової політики.

Автором досліджено роль ІКТ у трансформаційних процесах в Україні. Не дивлячись на слабе проникнення ІКТ на початку 2000-х років, саме вони стали одним з головних елементів у формуванні сучасного політичного ландшафту в Україні. Було прослідковано роль ІКТ у виникненні і поширенні протестних рухів, зокрема подій Помаранчевої революції та Євромайдану.

Окремо було розглянуто роль ІКТ у комунікативних практиках політичних акторів в Україні.

Автором зазначається, що подальший розвиток інформаційного суспільства в Україні сьогодні стримується низкою проблем, а саме недосконалістю ІКТ інфраструктури, недостатнім рівнем цифрової грамотності населення, неповною реалізацією усього потенціалу нових механізмів цифрової комунікації через бар'єри сприйняття частиною населення нових технологій.

Автором було обґрунтовано низку рекомендацій які стосуються: а) створення стратегії розвитку сучасних телекомунікаційних мереж; б) створення суспільних точок доступу до мережі Інтернет через супутникові канали доступу для найвіддаленіших населених пунктів; в) впровадження програм заохочення громадян до цифрової освіти; г) проведення досліджень психологічних бар'єрів населення щодо прийняття цифрових практик; ґ) покращення нормативно-правової бази щодо електронного документообігу; д) створення програм надання засобів зв'язку малозабезпеченим людям похилого віку; е) узгодження нормативно-правової бази України зі стандартами ЄС; є) розробки стратегій та нормативно правової бази щодо штучного інтелекту; ж) створення органу виконавчої влади на рівні міністерства відповідального за політику щодо штучного інтелекту; з) створення умов для впровадження електронної демократії через електронне голосування.

Результати аналізу за допомогою розробленої автором симуляційної агентної моделі, також підтверджують можливу потребу в диференційованому підході до реалізації цифрової політики в різних регіонах України. Автором

наголошується на доцільності використання агентного моделювання не тільки для академічних цілей, а і як інструменту прогнозування наслідків впровадження політики.

Ключові слова: інформаційне суспільство, інформаційно-комунікаційні технології, електронне урядування, держава, влада, політичний інститут, політична комунікація, соціальні медіа, цифрові платформи, громадянська ідентичність, політична участь, методологія, симуляційне агентне моделювання, веб-скрейпінг, автоматичний аналіз тексту.